

Néhány észrevétel

Tamási Erzsébet: A családon belüli erőszakról... című cikkéhez

A szerzővel egyetértek: minden egyoldalúság ártalmas.

Amikor nem minden indulat nélkül felrója a feminista mozgalmak képviselőinek, hogy az általuk ábrázolt világképben a nők jók – a férfiak rosszak, illetve, hogy a családon belüli erőszakkal kapcsolatban: „Az alapképlet: a nők és gyermekek az áldozatok, a férfiak az agresszorok”, illetve hogy „Miközben ádáz harcot hirdetnek az előítéletesség, a tévhit és a nemi szerepek rossz, avítt beidegződései ellen, úgy tűnik, újraépítik a gyenge nő–erős férfi nem kevésbé idejét múlt képletét.” Azaz „az annyit kárhozott kettős standardot éltetik” – akkor sok tekintetben igaza van.

(Bár – és ezt csak zárójelben jegyzem meg –, én sem a nyugati, sem a hazai feminista irodalomban nem vagyok igazán otthon, a T. E. által hivatkozott NANE kiadványokat, valamint Morvai Krisztina: *Terror a családban* című könyvét természetesen ismerem; abban azért nem vagyok biztos, hogy a feminista mozgalmak mindenben azonos álláspontot foglalnak el, valamint, hogy mindig olyan sommásan fogalmaznak és ítéleznek, amint azt T. E. a szemükre veti.)

Néhány megállapításával azonban vitába szállnék, illetve néhány megjegyzéssel az általa vázoltakat szeretném kiegészíteni.

1. Ami általánosságban a két nem társadalmi hierarchiában elfoglalt helyzetét illeti, még a nálunk progresszívebb Nyugaton is, Magyarországon pedig különösen, arról roppant egyszerű meggyőződni: elég egy pillantást vetni bármely protokolláris eseményről készült újságfényképre, tévében megjelent tudósításra: szinte bizonyos, hogy kizárólag öltönyös, nyakkendő urakat látunk, csak nagy néha tűnik fel a felsorakozott urak karéjában egy-egy kosztümös figura: kivételként egy XX kromoszómájú egyed. Egy nő. Azaz: a politikai, gazdasági, kulturális – és nagy valószínűséggel a szexuális – hatalom birtokosai döntő mértékben változatlanul a férfiak.

Magyarországon ugyanez a hatalmi túlsúly mutatkozik meg az ünnepi kitüntetések elosztásában. A felsorolásban, a lista elején, a rangos kitüntetések mellett mindig férfinevekkel találkozunk, a női nevek a lista végén sűrűsödnek, mondhatni a „futottak még” kategóriában.

Ami a szexuális hatalmat illeti: látjuk, tapasztaljuk, hogy a női test korlátolatlanul kiszolgáltatott a reklámaparnak.

Bennem az a kérdés is felmerült: vajon nem a szexuális erőszak egy fajtája-e, amikor rangos férfiúroink az orális szexet a legfőbb jóként ábrázolják? Vajon ezt így gondolják a nők is? Ki meri ma minden hátsó gondolat, rossz érzés nélkül leírni azt, hogy (az újszülött) kielégült a szopás után?

T. E. a szexuális egyenjogúsággal, illetve a fordulatnak éppen nem a társadalmilag és egyénileg is kívánt irányával kapcsolatban részben Szilá-

gyi Gyula: Tiszántúli Emánuelle című szociográfiájára, részben Tóth László: A szexuális gyakorlat alakulása Magyarországon... című tanulmányára hivatkozik. Bevallom, az utóbbit nem olvastam. Az előbbi érdekességét a kétféle szubkultúra, a két féle szexuális hagyomány, illetve magatartás találkozása és ütközése adja. A nagyvárosi, felvilágosult, sőt ingyencségekre kész szexualitást itt a vidéken munkát vállaló fiatal nők képviselik, a hagyományos, kizárólag a férfi egyszeri kielégülését szolgáló nemiséget pedig az ott élő férfiak. Általános következtetésre a szociográfia legfőljebb annyiból alkalmas, hogy bemutatja, a maga módján mindkét fél eszköznek tekinti a másikat; érzelmekről, a másik iránt valamiféle emberi kíváncsiságról szó sincs. Szolidaritásról végképp nincs.

A prostitúcióra mint a nők eszközzé degradálására és totális kiszolgáltatottságára T. E. egyetlen mondatot veszteget. Úgy gondolom, hogy „a szemét férfiak – kiszolgáltatott utcalányok” szlogenjénél akár a tudományos kutatás, akár a dokumentumfilmek, vagy a szociográfiai irodalom (lásd Bódis Kriszta filmjeit és a Holmi című folyóiratban megjelent írásait) tovább- és mélyebbre ástak, mint ahogy a mai társadalom egyik riasztó, kegyetlenséggel és emberi tragédiákkal terhes jelensége meg is kívánja az adekvát feldolgozást.

Csak egy adalék a tárgyhoz: Svédországban nem a prostituáltakat büntetik szabálysértés miatt, hanem a klienseket.

2. T. E. hivatkozik arra, hogy „a válás kezdeményezői döntő többségében a nők”. Igaz. Már a nyolcvanas években érte vád emiatt a nőket, méghozzá többek között egy válóperes bírónő részéről.

A dolog azonban nem olyan egyszerű. A válópert az a fél kezdeményezi – és ezt egy pszichiáter-pszichológus szerzőpáros mutatta ki, méghozzá férfiak; a pszichiáter dr. Telkes József, aki a rendszerváltozás után fejevadászként működött, szerzőtársának nevére nem emlékszem, *A válás lélektana* című könyvükben –, amelyik a kapcsolatban érzelmileg erősebben érintett. Ez pedig többnyire a nő. A jelenkori házasságok általában érzelmi alapon köttenek, és nagy várakozások előzik meg ezeket. A párok nincsenek igazán felkészülve a hétköznapi élettel járó, az egyént és a kapcsolatot egyaránt próbára tévő gondokra és nehézségekre, az emberek sérülékenyek és labilisak, a válások mögött csalódások rejlenek, a várakozások be nem teljesülései.

Ez általában véve érvényes volt a rendszerváltozás előtt.

A rendszerváltozás után a férfiakra és nőkre nehezedő nyomás, az egzisztenciális bizonytalanság, az egyre súlyosabbá váló anyagi problémák olyan frusztrációt idéznek elő, amely eleve rombolja a kapcsolatokat.

Az abból adódó terhek azonban, hogy a korábban igénybe vehető szolgáltatások – mosás, mirelite és készételek felhasználása, vendéglőben étkezés stb. – visszakerültek a háztartásokba, igen egyenlőtlenül oszlanak meg a két nem között: ... „példa nélküli és Magyarországon is első ízben 1993-ban fordult elő, hogy a háztartásra fordított, egyhavi női munkaidő közel 60 millió(!) órával meghaladta a férfiak jövedelemszerzésre fordított idejét. Ebből az a következtetés adódik, hogy az »átmenet« terheinek megosztásában a férfiak nem

bizonyultak a nőkkel túlzottan szolidárisnak". (Frey Mária: *A nők munkaerőpiaci helyzete Magyarországon /1996/*)

3. A csecsemőgyilkosságokat T. E. szerint a családon belüli erőszakkal foglalkozó egyetlen, általa említett munka sem sorolja a családon belüli erőszak körébe. Ugyanakkor „A mentségek között ott találjuk a nő speciális mentális állapotát (lásd, a kettős standardra vonatkozó megjegyzést), a szülésből adódó biológiai okozatot, a különleges élethelyzetet és természetesen az elmaradhatatlan férfi partnert, aki magára hagyta, néhez helyzetében nem támogatta, sőt, ellenezte, amellyel kikényszerítette a csecsemő elpusztítását.”

Az itt következőkben a saját tapasztalataimra kívánok hagyatkozni.

Mindenekelőtt megjegyezném: minél primitívebb személyiségről van szó, nemtől függetlenül, annál meghatározóbb az érzéseiben, észleléseiben és cselekvéseiben a biologikum.

Továbbá: meggyőződésem, hogy a csecsemőgyilkosságok elsősorban nem jogi kérdésként kezelendők, és még csak nem is a nő–férfi kiélezett helyzetben történő konfliktusaként.

Az mindenképpen idetartozik, hogy Magyarországon a nem kívánt terhesség elleni védekezés kötelezettsége egyoldalúan a nőkre hárul. Lehet, hogy ezen a helyzeten valamit enyhített az AIDS elleni védekezés propagandája, a reklámozott óvszerrel elérhető biztonságos szex, de egyébként az állandó (és alkalmi) partnerek között a nő az, akit az orvostudomány és a gyógyszeripar megcéloz, a nő szed hormonális fogamzásgátlót, illetve tétet föl spirált, a serdülők közül a lányoknak – és nem a fiúknak – tartanak a nőgyógyászok külön ifjúsági rendelést, hogy az abortuszokat megelőzzék. Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban a férfiak, ha vállalják, élhetnek az ondóvezeték lekötésének lehetőségével. Magyarországon ezt csak bizonyos korban és feltételek mellett engedélyezik az egészségügyi hatóságok.

A csecsemőgyilkosságok elsősorban annak a milliónek, annak a szűkebb környezetnek a jellegétől és magatartásától függenek, amelyben az anya él.

Az olyan család, amelyben nem veszik észre, hogy a lányuk (feleségük, menyük, unokájuk) terhes, az leginkább szégyelli ezt a szomszédság, a rokonság, a település hivatalos irányítói előtt. Vagy eleve nem kíván a családban egy újabb szaporulatot, újabb gondot. Természetesen nem direkt módon, de ezzel a tudomásul nem vétellel – amelyben természetesen az apa szerepe sem elhanyagolható – asszisztálnak a majdani újszülött elpusztításához.

A hetvenes évek végén módomban állt hét vagy nyolc csecsemőgyilkossági ügy aktáit áttanulmányozni. Az ügyekben szereplő nők, fiatalok, vagy idősebbek, elképzelhetetlen testi-lelki nyomorúságban, kiszolgáltatott, szorult helyzetben tették meg azt, amit tettek. Szinte mindegyikükre érvényes volt, hogy az egyetlen hely, ahol mások figyelő tekintetétől távol, magukban lehettek, az a WC. A gyári WC, a családi ház budija, a pinchelyiség ürítésre használt hordója, némelykor a család lakásának fürdőszobája.

Magyarországon kétségkívül jóval gyakoribbak az újszülöttgyilkosságok, mint a nyugati országokban. T. E. írja: „minden második héten megöl a szülőanyja egy csecsemőt”.

Azt gondolom, hogy ebben a rigid, ítélkezésre mindig inkább, mint segítségre kész tágabb környezetnek is megvan a maga felelőssége.

1997 telén az akkori TV 1, szokás szerint késő este, bemutatta a Küzdelem a csecsemőkért című, háromrészes francia dokumentumfilmet. Ami számomra újdonságként hatott, ami megérintett, az a hangnem. Azokkal az anyákkal való együttérzés, akik nem tudták, vagy nem akarták a szülés után megtartani a gyerekeiket. Az anya személyiségének és méltóságának tisztelete. A filmben szereplő hivatásosok: pszichológusnő és védőnő, pszichiáternő és gondozónő az anya-gyerek kapcsolat primátusát nem forgatták fegyverként az anyák ellen, kvázi a csecsemők érdekében. Tudták, hogy a születendő gyerekek is azzal használnak a legtöbbet, ha segítenek az anyának meghozni a maga döntését. Nem viselkedtek felettes énként, mint ahogy az nálunk volt szokás. És talán szokás még ma is.

4. A családon belüli erőszak: tettesek és áldozatok.

Szeretném előre bocsátani, hogy bárki, illetve bárkik is az áldozatok, védelemre van szükségük.

A gyerekeknek főként. Őszintén szólva, nem tudom, kikre céloz T. E., mikor azt írja, hogy „semmiféle jó cél sem hatalmaz föl senkit, hogy hozzácsapja, felhasználja a gyerekek elleni erőszakot saját igaza megtámasztására. Sem anyának, sem apának, sem politikusnak, de kutatónak sem.”

Amikor arról ír, hogy a család az intim szféra, hogy a legtöbb ember „Sem szexuális életét, sem gyermeknevelési módszereit, sem testi-lelki bánatát nem kívánja külső, kérértlen tanácsadók, segítők számára nyilvánossá tenni” – akkor azért fel kell tenni a kérdést: Meddig magánügy az intim szféra?

Magyarországon a szülők többsége tulajdonnak tekinti a gyereket, gyerekeit. Ez a nálunk mélyen begyökerezett patriarchális reflexekből ered. A személyiségi jogoknak, a másik ember magánélethez való jogának (lásd privacy), legyen az akár a családunk tagja, nálunk nincs meg az a tisztelete, ami a polgárosodottabb országokban. Ha pedig a gyereket a tulajdonom, akkor azt teszek vele, amit akarok.

(Némely társadalmi rétegben az incestus nem áll tabu alatt, az apának, vagy valamelyik férfirokonnak jogában áll használni a lánygyereket. Vagy éppenséggel áruba bocsátani.)

De joga van-e a szülőnek a gyereket tulajdonként kezelni? Jogában áll-e veszélyeknek kitenni, verni, fenyíteni, de akár csak szavakkal terrorizálni? A család integritása tiszteletben tartandó érték. A család életének megzavarása külső erők által valóban veszélyeket rejt magában. De hol a határ? Meddig lehet tolerálni a család belső életét, és mikor kell a gyerekek érdekében közbelépni? Kinek és hogyan?

Ezek nem egyszerűen megválaszolható kérdések. Létezik ugyan gyermekvédelmi törvény, van olyan jogi kategória, mint az ifjúság veszélyez-

tetésének büntette, vannak a gyermekvédelemnek hivatalos képviselői. De kérdés, hogy kellőképpen autentikusak-e, és hogy minden esetben úgy járnak-e el, ahogy az a helyzetnek megfelelő.

A gyermekvédelem reformja nem sokkal a rendszerváltozás előtt elkezdődött. A reformon dolgozó jogászok tisztában voltak azzal, hogy a különböző szubkultúrájú családok gyerekeit nem lehet egységesen kezelni, hogy ami az egyik kulturális közegben veszélyeztetettséget jelent, a másokban a megszokott életmódhoz tartozik. Akkor a gyermekvédelmi szakemberek többségére jellemző volt, hogy nem ismerték a különböző szubkultúrákat, a különböző rétegek életmód- és magatartásbeli szokásait: klienseiket a saját normáik alapján ítélték meg.

És ma? Ma vajon mennyire bővültek az ismereteik?

Mennyire látják át az adott szituációt?

Ami a nők az áldozatok – férfiak a bűnösök képletet illeti, az megengedhetlen általánosítás, még akkor is, ha netán statisztikailag igazolható.

T. E. azt kérdezi: Milyenek az agresszorok? Korántsem bunkó, korlátozott alkoholisták. Épp úgy lehetnek magasan iskolázott értelmiségiek is. Minden kutató és segítő szakember megegyezik abban, hogy valami nagyon elromlott ezekben a családokban. Az ok számtalan... A kutatók szerint a bántalmazás, a patriarchális szerep-elvárás és megfelelően túl az érzelmi elhidegülés, a féltékenység, a beteljesületlen elvárások-csalódottság, az alkohol szerepe és talán legelső sorrendben a rossz, megromlott anyagi helyzet, és az, hogy mindkét fél munkanélküliségre kényszerült."

Ami T. E. szerint a két nem viszonyát illeti: „Jól hangzik, hogy a patriarchális társadalom él és virul, a férfidominancia minden jelenségben megnyilvánul, de úgy tűnik, az elnyomókkal együtt végnapjait éli, igen-csak rohamosan pusztul. Kriminológiai közhely, hogy a deviáns viselkedési formák, a bűnözés, az öngyilkosság, az alkohol- és drogfüggőség, a stressz a férfiakat sokkal intenzívebben érinti. Nem is szólva a betegségekről és az élet hosszáról."

De vajon miért gondolja T. E., hogy a felsorolt devianciák és betegségek cáfolják a patriarchális társadalom, a férfidominancia létezését?

Vagy nem inkább arról van szó, hogy a férfiak kétségkívül nagyobb veszélyeztetettsége éppen a társadalom patriarchális gyökereiből ered? Abból a szemléletből, amely a férfiakról elsősorban teljesítményt követel, s elvárja tőlük, hogy családfenntartók legyenek?

Ugyanakkor a magyar társadalom hagyományosan megengedő a férfiak azon kilengéseivel szemben, amelyeket T. E. is felsorol. A magyar kultúrába, és különösen a legszegényebbek szubkultúrájába beépült nemcsak az alkohol mindennapi használata, de az alkohollal való visszaélés is.

Bodor Ádám, Erdélyből származó kiváló író, *A börtön szaga* című művében mondja erről: „Az emberek mindenütt isznak, a favágó csakúgy, mint a művész, az értelmiségi. A mi tájainkon féktelenül és nagyon rossz italokat vedelt a nép, már ebben is különbözik ez a stílus az italozás kulturáltabb formáitól. Ez a szokás is a kelet-európai attitűd, az elesettség bélyegét viseli... Ez a fajta piálás minden filozofikus eltökéltség ellenére nélkülözi a hedonisták eleganciáját, ami ezen a tájon történik, az egysze-

rűen a megvert, kiszolgáltatott, seggberúgott ember mindennapos védelésének krónikája, ami az esetek többségében a sárga földön végződik.”

Valójában ezzel be is fejezhetnénk.

T. E.-nek abban teljesen igaza van, hogy a bántalmazás nem csupán tettlegességben nyilvánulhat meg. Szavakkal is lehet ütni. Megalázni a másikat. Kihozni a sodrából, provokálni. És ezt leginkább a nők gyakorolják.

A bántalmazás azonban mindkét fél számára veszített háború. Tisztában vagyok azzal, hogy a gyengébb felet meg kell védeni. De ugyanakkor szembe kell nézni azzal, a nőknek is, a feminista mozgalmak képviselőinek is, hogy a hajléktalanok többsége férfi, elvált, vagy az élettársi kapcsolatból eltávolított, elesett, egzisztenciájától megfosztott, nehezen, vagy talán soha talpra nem állítható ember. Mögötte pedig ott marad egy töredékcsalád, apa és férj nélkül.

Nincs birtokomban a bölcsek köve, nem tudom, mi lenne itt a helyes megoldás. Óhatatlanul arra kell gondolnom, amit Ferge Zsuzsa mondott nemrégiben, egy tévé interjúban. *Szociálisan érzékenyebb társadalomra lenne szükség.* Egymás iránti szolidaritásra. Nem utolsósorban arra kellene törekedni, hogy minél több embernek legyen munkája, megélhetése, önbecsülése, és minél kevesebb embernek kelljen szorongania a mindennapok miatt.

Sz. A.